

Hová lett az *engem, téged, kalapom, kalapod* tárgyragja?

É. Kiss Katalin PPKE

Az előadás arra a kérdésre keres választ, hogy a személyes névmási sorban miért az egyes szám első és második személyű névmásokról hiányzik a *-t* tárgyrag, és miért egyes szám első és második személyű névmási birtokos esetén maradhat ragtalan a tárgyi birtokos szerkezet.

A bemutatandó hipotetikus válasz szerint e jelenség a világ számos nyelvéből, köztük a mansiból ismert 'differenciált tárgyjelölés' megkövült maradványa. Marcantonio (1985), Dalrymple és Nikolaeva (2011), Kallulli (2000; 2008) és mások mellett érvelnek, hogy a differenciált – tehát a tárgynak csak bizonyos eseteire kiterjedő – tárgyjelölés a tárgy ismert voltának, topik szerepének kódolására szolgál. (Steinitz (1950) és Collinder (1960) – a tárgyrag valódi szerepét fel nem ismerve – azt állapították meg, hogy a mansiban a tárgyrag a határozott tárgyat jelöli választhatóan).

A finnugor nyelvek jó részében a tárgy topik szerepének jelölését a tárgy–ige egyeztetés, azaz, a tárgyas ragozás vette át. Mint Dalrymple és Nikolaeva (2011) rámutat, a nyenyecben, a szelkupban, a nganaszánban és a hantiban a differenciált tárgyas ragozás szolgál arra, hogy az SOV mondat szerkezetben a topik szerepű tárgyat megkülönböztesse a fókusz szerepű tárgytól. E nyelvekben a topik akkor vált ki tárgyas ragozást, ha másodtopikként funkcionál, ugyanis az elsődleges topik mindig azonos az alannyal. Több érv szól a mellett, hogy a magyar tárgyas ragozásnak is a topik szerepű tárggyal való egyeztetés volt az eredeti szerepe (I. Marcantonio 1985 és É. Kiss 2013).

Ha a másodtopik szerepű tárgy topikszerűbb, mint az alany, azaz, előrébb áll az (1) alatti szám–személy hierarchiában, az inverz egyeztetés tilalma (2) meggátolja a tárggyal való egyeztetést.

(1) Aktivitási (topikalitási) hierarchia:

$E1 > T1 > E2 > T2 > E3 > T3$

(2) Az inverz egyeztetés tilalma

Ha a tárgy megelőzi az alanyt a topikalitási hierarchiában, az ige nem egyezhet vele.

Ez a tilalom, mely a magyarban az SOV szórendű ősmagyar korban rögzülhetett, megmagyarázza, hogy miért használunk alanyi ragozást az 1. és 2. személyű tárgy mellett.

Az inverz egyeztetés tilalma az alábbi általánosabb elvre vezethető vissza:

(3) A másodtopik nem lehet topikszerűbb, mint az elsődleges topik. Ha a tárgy topikszerűbb, mint az alany, csak fókuszaként szerepelhet.

A (3) alatti elvnek nemcsak a differenciált tárgyi egyeztetés, hanem a differenciált tárgyjelölés esetében is érvényesülnie kell. Tehát azokban az SOV nyelvekben, ahol a tárgy csak akkor kap tárgyragot, ha másodtopik szerepű, 3. személyű alany esetén az 1. vagy 2. személyű tárgyat ragtalanak várjuk. Ha a mansiban tapasztalható differenciált tárgyjelölés egy olyan proto-ugor nyelvállapotot őriz, mely a magyart is jellemezte történetének egy korai szakaszában, akkor az első és második személyen való tárgyjelölés elmaradása a (3) alatti elv megkövült következménye. (Az *engem, téged* névmásokon található birtokos személyrag feltehetőleg az uráli nyelvekben ma is használt determinánsi szerepű Px megnyilvánulása.)

Ha a tárgy birtokos szerkezet, a differenciált tárgyi egyeztetés során a birtokos adott volta teszi a tárgyat ismertté és ezáltal topikalizálhatóvá (I. Nikolaeva 2001: 36), ezért a birtokos személye váltja ki az inverz egyeztetés tilalmát is. Ugyanezt várjuk a differenciált tárgyjelölés esetében is. Ha tehát a magyart történetének egy korai szakaszában a differenciált tárgyjelölés jellemezte, a (3) alatti megszorítás azzal a következménnyel járt, hogy egyes szám 3. személyű alany esetén nem kaphatott tárgyragot az olyan tárgy, melynek birtokos jelzője egyes szám 1. vagy 2. személyű volt. Ennek megkövült maradványa lehet az 1. és 2. személyű birtokossal bíró tárgy elhagyhatósága.

Hivatkozások:

- Collinder, Björn. 1960. *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Stockholm: Ahlquist.
- Dalrymple, Mary & Irina Nikolaeva 2011. *Objects and Information Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- É. Kiss Katalin. 2013. The Inverse Agreement Constraint in Uralic languages. *FULL (Finno-Ugric Languages and Linguistics)* 2 (1).
- Kallulli, Dalina. 2000. Direct object clitic doubling in Albanian and Greek. In: Frits Beukema & Marcel den Dikken (szerk.), *Clitic Phenomena in European Languages*. 209–248. Amsterdam: John Benjamins.
- Kallulli, Dalina (2008). Clitic doubling, agreement, and information structure. The case of Albanian. In: Dalina Kallulli & Liliane Tasmowski (szerk.), *Clitic Doubling in the Balkan Languages*. 227-255. Amsterdam: John Benjamins.
- Marcantonio, Angela. 1985. On the definite vs. indefinite conjugation in Hungarian: A typological and diachronic analysis. *Acta Linguistica Hungarica* 35: 267-298.
- Nikolaeva, Irina. 2001. Secondary topic as a relation in information structure. *Linguistics* 39: 1-49.
- Steinitz, Wolfgang. 1950. *Ostjakische Grammatik und Chrestomatie mit Wörterverzeichnis*. Leipzig: O. Harrassowitz.